

IDUSIDUSI INA

iVolavolai rawarawa ni ripote ni Tier 4

Me nanumi: Na ivakamacala ni toso sa vakayacori me vakaleweni vakaoti ena dua vei ira na vosa vakadonui e Niusiladi.

Na isoqosoqo ni veivuke me na vakarautaka e dua na itukutuku vakayabaki kei na ripote ni toso me vaka sa dau muri tiko mai. E dodonu me vakarautaki na ripote qori ena loma ni ono na vula ni sa mai cava na ivolatukutuku vakayabaki ni dikevi ni veika vakailavo.

Sa vakarautaka na Matabose ni Vakarautaki ni Ripote e Taudaku ni iSoqosoqo e dua na ivolatukutuku rawarawa vei ira na isoqosoqo ni veivuke ni Tier 4. Na idusidusi qo me na laurai vata kei na ivolatukutuku ya, ni na tiko kina na ivakamacala kei na ivakaraitaki ni veika bibi me tiko.

Na ivolavolai rawarawa ni ripote qo e vakarautaki vei ira na isoqosoqo ni veivuke ni Tier 4. Ena rawa ni tiko:

- ▶ e dua na akaude ni baqe;
- ▶ eso se sega tale ni dua na iyaya (veika e taukeni me vaka na motoka, tikiniqele se vale);
- ▶ eso se sega ni dua na veidinadinati (veika e dodonu me saumi lesu me vaka na dinau ni baqe); kei na
- ▶ sega ni okati ena veidinadinati vereverea eso (me vaka na veivuke vakailavo ni veiyabaki se bisinisi era vakataulewa).

Na isoqosoqo ni veivuke ena vinakata me okata eso tale na itukutuku ena nodra ripote (me vaka na kena ena vinakata o ira na vakailavotaka) era se rawa ni vakayagataka na iVolavolai taucoko ni Ripote ni Tier 4 mera ripotetaka na itukutuku era via digitaka.

Me vaka ni lekaleka cake na ivolavolai rawarawa ni ripote ni vakatauvatani kei na ivolavolai taucoko ni ripote, sa mai biu kina eke na veitikina bibi eso ena iDusidusi ni Tier 4 me veivuke. Kevaka dou mani tao ena dua na ka, mo dou raica tale na idusidusi taucoko.

Lewenivola

- ▶ ivolatukutuku ni Risiti kei na Sausaumi
- ▶ ivolatukutuku ni Veika e Taukeni kei na Veidinadinati
- ▶ Veika era vakayacora na lewe ni isoqosoqo

iVolatukutuku ni Risiti kei na Sausaumi

Na inaki ni iVolatukutuku ni Risiti kei na Sausaumi me na vakaraitaki na ilavo kece e rawati (risiti) kei na kena e saumi (isausaumi) ena nomudou isoqosoqo ni veivuke ena veika kece e vakayacora ena loma ni yabaki ni dikevi ni veika vakailavo. Na ivolatukutuku ena vakaraitaka tale ga na levu ni ilavo a tiko ena itekivu ni yabaki ni dikevi na veika vakailavo ni nomudou isoqosoqo kei na ilavo e rawati ena gauna sa mai cava kina.

Na ivakamacala rawarawa ga ni risiti kei na sausaumi, qori na ivakalekaleka ni itukutuku vakailavo ni yabaki ni isoqosoqo.

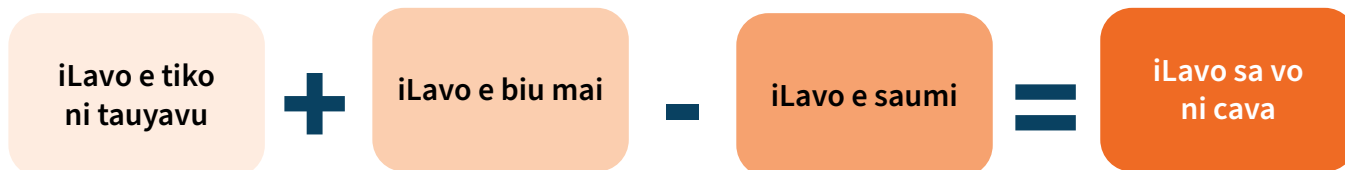
Na nomudou isoqosoqo me na wasewasea na kena risiti kei na sausaumi ena iwasewase e toka e ra.

iWasewase	iVakamacala	iVakaraitaki
Risiti ni isausaumi		
Risiti ni cau, kumuni ilavo kei na kena e via tautauvata	<p>Me curu eke na levu ni ilavo e rawa mai na ilavo ni veivuke ni dua na isoqosoqo kei na veivuke/koha e rawa ena kena vakarautaki na veiqaravi kei na so tale na ka. Raica na ikuri ni ivakamacala ena tabana e 20.</p> <p>Na iwasewase qo e okati kina na cau era vakayacora na lewe ni nomudou isoqosoqo ni veivuke (ke tiko na ilavo mera lavaka na lewena). Na itukutuku qo ena volai ena iwasewase tarava.</p> <p>Me baleta na risiti ni kumuni ilavo, me okati na levu ni ilavo e rawa ena soqo eso ni kumuni ilavo.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Veivuke: iLoloma vakailavo e vakauta yani e dua na isoqosoqo kei na so tale. - Risiti ni kumuni ilavo: Kerekere raraba vei ira na lewe ni isoqosoqo se lewenivanua, bingo/bogi ni veitarogi, volitaki keke, volitaki soseti, volitaki tikite, vakayakavi ni kumuni ilavo, ka ni veivakamarautaki, volitaki ni motoka, veivakailavotaki mai na kabani, qito, kei na so tale.
iLavo lavaki, icurucuru kei na veika eso era solia mai na lewe ni isoqosoqo	Kevaka e lavaka na isoqosoqo e dua na ilavo vei ira na lewena, me okati eke na ilavo kece e rawa mai vei ira na lewena.	<i>iCurucuru ni lewe ni isoqosoqo, ilavo mo lewena, veivuke/koha kei na ilavo rawa mai vei ira na lewe ni isoqosoqo ena soqo ni kumuni ilavo se ilavo era rawata na lewe ni isoqosoqo ena veiqaravi kei na veika era vakarautaka.</i>
Risiti ni volitaki ni so na ka se veiqaravi e vakarautaki.	Na levu ni ilavo e rawa ena volitaki ni so na ka se veiqaravi e vakarautaki.	<ul style="list-style-type: none"> - iLavo e rawa ena saumi ni vakayagataki ni nodra idabedabe ni motoka na gone. - Konitaraki ni veivuke vakailavo ena kena vakau e dua na iyaya se veiqaravi e vakarautaki.
Na tubu ena akaude ni baqe kei na so tale na ilavo e rawa ena vakatubu ilavo.	Levu ni ilavo e rawa ena vakatubu ilavo e rawata nomudou isoqosoqo ni veivuke.	<i>Tubu ena ilavo se ilavo ni tubu mai na isoqosoqo ni vakatubu ilavo.</i>
So tale na risiti	<p>Na levu ni ilavo eso e rawa.</p> <p>Kevaka e rejsita tu nomudou isoqosoqo ena GST (iVakacavacava ni iyaya kei na veiqaravi) qai sega ni okati ena GST na itukutuku dou vola tiko na iwasewase qo, ena vinakati mo na vola eke na levu ni ilavo e vo ni musu oti na ivakacavacava.</p>	<i>Na saumi ni inisua, uma ilavo ena vakayagataki ni iyau, GST (ke rejsita ena GST kei na ivolatukutuku ni veika e sega ni okati ena GST).</i>

iWasewase	iVakamacala	iVakaraitaki
Sausaumi		
iSau ni sasaga ni kumuni ilavo	Levu ni sausaumi e vakayacori me kovuta na isau ni cicivaki ni sasaga ni kumuni ilavo.	<i>Saumi ni vanua e vakayacori kina na soqo, kacivaki ni kena itukutuku, cau ni iyaya e kerei me vakayagataki, sausaumi se ilavo e soli vakailoloma vei ira na isoqosoqo era vakayagataki ena kumuni ilavo, isau ni soseti e vakarautaki (soseti, sauce, madrai, kei na so tale).</i>
Veika e saumi vei ira na tamata cakacaka kei ira na boleca-cakacaka	Kevaka e vakacakacakataki ira eso na nomu isoqosoqo ni veivuke se tiko o ira na boleca-cakacaka, mo vola eke na levu kece ni ka e saumi vei ira.	<i>Na isau ni tamata cakacaka kei na kedra isau na cakacaka vakalekaleka, o ira na konitaraki ena so na cakacaka e gadrevi, ilavo e vakarautaki vei ira na lewe ni matabose ena nodra veiqaravi, PAYE (ivakacavacava ni veika o rawata), KiwiSaver, veivuke, ilavo ni ACC (Veivuke ni Inisua vei ira na Vakacalaka se Mavo), nodra vuli na tamata cakacaka, veivakatorocaketaki ni veiqaravi kei na nodra vakacakacakataki eso.</i>
Sausaumi ena vakarautaki ni iyau kei na veiqaravi	Levu ni ilavo e saumi ena vakarautaki ni iyau se veiqaravi ena nomudou isoqosoqo ni veivuke.	<i>Na veika yaga qai bibi (rede, ivakacavacava, livaliva, talevoni), isau ni kompiuta, inisua, vakavinakataki ni veika e vinakati, peni kei na iyaya ni volavola, veika e lavetaki ena itaba livaliva, taba ni veika eso, isau ni vakau ni ivola se veika eso ena posi, isau ni vakayagataki ni vei porokaramu ena mona livaliva, sasamaki.</i>
Veivuke vakailavo kei na iloloma e saumi	Kevaka e wasea na ilavo na nomu isoqosoqo ni veivuke me saumi kina na veivuke ni ilavo se iloloma, mo vola eke na kena levu taucoko.	<i>Na veivuke vakailavo e saumi, sikolasivi, iloloma, veivuke vakailavo kei na veivuke tale eso e soli.</i>
Eso tale na sausaumi	Na levu ni so tale na sausaumi e vakayacori e sega ni tautauvata kei na iwasewase e cake.	<i>Na tubu e saumi, sausaumi, isau ni dikevi ni akaude, isau e lavaki ena baqe.</i>

Kena sagai me kumuni vinaka na iwiliwili kece ni iVolatukutuku ni Risiti kei na Sausaumi

Na iVolatukutuku ni Risiti kei na Sausaumi me vakaraitaka na veitosoyaki ni ilavo taucoko ena baqe ni nomu isoqosoqo ni veivuke ena dua na yabaki. Na levu ni ilavo ena baqe ni se qai tauyavu na nomu isoqosoqo ni veivuke, wili vata kei na risiti qai vakalailaitaki mai na sausaumi ena kilai kina na ilavo sa vo ena baqe.

E tiko e ra e dua na kena ivakaraitaki:

Statement of Receipts and Payments			
For the Year Ended: 31 December 2020			
Operating Receipts		Current Year	Last Year
Donations, fundraising and grants		70	110
Fees and other receipts from members		200	300
Receipts from selling goods or providing services		-	130
Bank account interest and other investment income		5	10
Other receipts		0	-
Total Operating Receipts	Money received	275	550
Operating Payments			
Fundraising costs		50	50
Payments to employees and volunteers		-	-
Payments related to providing goods or services		75	100
Grants and donations paid		100	-
Other payments		150	150
Total Operating Payments	Money paid	375	300
Operating surplus/(deficit) for the year		-	100
Plus opening total of all bank accounts and cash on hand	Opening bank balance	350	200
Closing total of all bank account balances and cash on hand	Closing bank balance	250	350

iVolatukutuku ni Veika e Taukeni kei na Veidinadinati

Na inaki ni volaitukutukutaka ni iYau kei na Veidinadinati me vakaraitaka e dua na iyaloalo ni veika e rawata na nomu isoqosoqo ni veivuke kei na veidinadinati ni cava e dua na yabaki ni dikevi ni veika vakailavo.

Na cava e “bibi”?

Mo na volaitukutuku ga na veika **bibi** e rawa se veidinadinati.

Na vosa **Bibi** e dau vakayagataki ena veika vaka fika se akaude me vakaibalebaletaka ni dodonu mo lewa vinaka. E bibi na veidinadinati kei na veika e rawati, kevaka gona e biu laivi mai na ivakamacala ni toso ni sasaga ena rawa ni veisautaka taucoko na nodra rai na wilika na veika me baleta na nomu isoqosoqo. E sega ni tautauvata na ‘veika bibi’ vei ira na isoqosoqo ni veivuke. Me kena ivakaraitaki, na veika e bibi vua e dua na isoqosoqo ni veivuke lailai ena sega ni bibi sara vua e dua na isoqosoqo ni veivuke levu.

Na cava na veika e Rawati kei na Veidinadinati?

Na veika e rawa, qori na veika e taukeni se veika me saumi lesu ina nomu isoqosoqo. Na veidinadinati e vakaraitaka na veika me vakayacori vei ira eso tale kei na veika me vakarautaka na isoqosoqo ni veivuke ena icava ni yabaki ni dikevi ni veika vakailavo.

iTuvatuva	Kena mataqali	iVakaraitaki
Veika e taukeni	Akaude ena baqe kei na ilavo qaqa	<i>Akaude ni jeke, akaude ni ilavo maroro</i>
	Na ilavo e tauri tu ena vukudra eso	<i>Kevaka o sa cakacaka vata kei na dua tale na isoqosoqo ena dua na sasaga o qai taura tiko na kena ilavo.</i>
	iLavo e dodonu me soli mai ina isoqosoqo	<i>Veiqaravi se bera ni saumi, tubu se vo me saumi, veivuke vakailavo e yalataki e se bera ni saumi, ivakacavacava na GST me saumi lesu mai.</i>
	iYau eso e taukeni	<i>Qele kei na vale, motoka, kompiuta, porokaramu vakalivaliva, iyaya, veika e vakayagataki ena ofisi, veika e tiko/taukena tiko na isoqosoqo.</i>
	Vakatubu ilavo	<i>Sea, ilavo dinau, kei na so tale</i>
Veidinadinati	iLavo me sauma na isoqosoqo	<i>Rede ivakacavacava akaude ni sausaumi, veisaumi, veika me saumi ina IRD (Tabana ni iVakacavacava), tubu me saumi, veivuke vakailavo me sauma nomu isoqosoqo e sa vakadonui oti tu, dinau me saumi.</i>
	Eso tale na veidinadinati	<i>Na lisi se veidinadinati ni rede o sa vakadeitaka tu me saumi, na veidinadinati mo vakarautaka na dinau kei na veivuke vakailavo, na ilavo ena rawati ena dua na soqo e vakarau vakayacori.</i>
	Veivakadeitaki	<i>Na itavi ni isoqosoqo ni veivuke me vakadeitaka e dua na dinau.</i>

Veika era vakayacora na lewe ni isoqosoqo

Na ivakatagedegede ni Tier 4 e vauci kina na nodra ripotetaka na isoqosoqo ni veivuke na veika vakailavo era cakacakataka. Na kena vakau mai e dua na ka vei dua e veiwekani kei na isoqosoqo e okati kina na vakau ni ilavo, iyaya se veiqaravi ena kedrau maliwai na isoqosoqo ni veivuke kei ira na veivolekati qai vakatulewa ena veika e vauca na isoqosoqo.

O cei o ira na isoqosoqo veiwekani?

O ira na isoqosoqo veiwekani e rawa ni okati kina o ira na tamata kei na isoqosoqo, wili kina:

- ▶ o ira era vakataulewa ena veika e vauca kei na veika vakailavo ni isoqosoqo ni veivuke (me vaka o ira na iliuliu ni isoqosoqo, lewe ni komiti, manidia), kei ira na lewe ni vuvale voleka (me vakataki ira na itubutubu, watidra se luvedra);
- ▶ eso tale na isoqosoqo era vakataulewa ena veika e vauca na isoqosoqo ni veivuke (me kena ivakaraitaki, na isoqosoqo e vakatura e dua na lewe ni ilawalawa ni vakatulewa ni isoqosoqo ni veivuke).

Kevaka e dua e vakaitavi ga ena cicivaki ni itavi e vauca na isoqosoqo ni veivuke qai sega ni vakataulewa ena veika e vauca na isoqosoqo kei na veika vakailavo e sega ni tu vua na lewa.

Na cava na veika e vakau ena isoqosoqo?

Na veika e vakau ena isoqosoqo e rawa ni okati kina na ilavo, iyaya eso se veiqaravi e vakau vei ira na isoqosoqo ni veivuke era cakacaka vata. E dodonu me volaitukutukutaki na veika e vakau ena isoqosoqo era cakacaka vata e:

- ▶ **bibi** ena nomu isoqosoqo ni veivuke (ena kena ituvaki se kena ituvaki vakailavo); se
- ▶ e lavaki wale qai sega na kena veidinadinati (me vaka na, iyaya e vakalutumi kena isau se veika e soli vakailoloma, ira na kenadau era yalorawarawa ni veivuke se bolecaakacaka)

Na ivakaraitaki ni veika e vakau ina isoqosoqo ni veivuke era cakacaka vata

Vakamacalataka na veika e vauci kina	Vakamacalataka na ilavo e vakacurumi	Yabaki qo	Yabaki sa oti
O Hemi Tamihaua e lewe ni ilawalawa dauvakatulewa qai taukena tale ga na kabani o ABC Training Ltd.	Na kabani o ABC Training Limited a vakaitavi ena kena raici e dua na porokaramu vou me baleti na isoqosoqo ni veivuke.	\$2,000	\$0